

Een onbekend zilvermerk

Tot de verzameling van de stichting C.N.O. behoren twee kwispedoors die onder nr. C.N.O. 13 zijn ingeschreven en die tot de vroegste aanwinsten behoren (afb. 1). Op beide voorwerpen zijn behalve een essaysteek ook twee tot dusverre onbekende merken aangebracht (afb. 2). De heer W. G. F. C. Rissink stelde in 1968 al vast dat, hoewel de kwispedoors onmiskenbaar van Oosterse makelij zijn, de merken niet op Bataviase of Kaapse herkomst wijzen¹. Toen Rissink zijn studie publiceerde ontbrak zilver uit de v.o.c.-periode nog zo goed als geheel in de diverse openbare verzamelingen, waardoor geen vergelijkingsmateriaal voorhanden was. Sedertdien zijn echter de verzamelingen v.o.c.-zilver van het Haags Gemeentemuseum en het Rijksmuseum uitgegroeid tot de grootste collecties op dit gebied. Het werd toen mogelijk een aantal merken beter naar tijd in te delen.

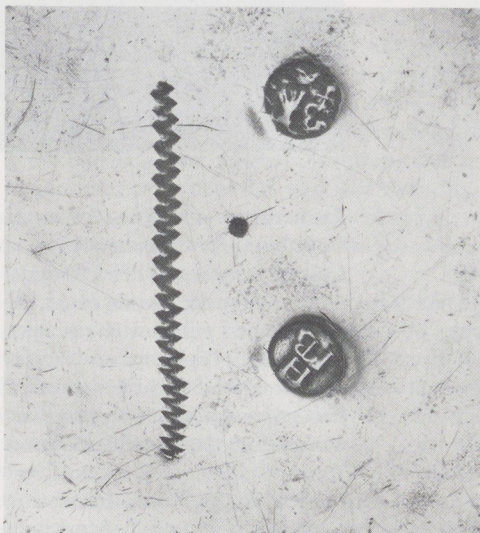
In Batavia werd in 1667 voor het eerst een keurmeester aangesteld, die het daar gemaakte goud en zilver moest toetsen en na goed bevinden van een merk, voorstellende het wapen van Batavia, moest voorzien. Tevens werd tot 1730 een niet in de resolutie van 1667 genoemde ambtstermijnletter ingeslagen. Deze letter gebruikte men vaak meerdere jaren achtereen. Welke letters wel of niet werden gebruikt en hoelang is slechts bij benadering bekend. Volgens de bepalingen waren er toen twee gehalten toegelaten voor het zilver, te weten 9 penningen (750/1000)

en 10½ penningen (875/1000) die ieder met een eigen merk werden aangeduid. Deze merken zijn tot op heden niet aangetroffen. Bij herkeuring blijken een aantal zilveren borden echter een afwijkend gehalte en wel het tegenwoordig in Nederland gehanteerde tweede gehalte (835/1000) te hebben waaruit geconcludeerd kan worden dat de zilversmid destijds zilver gebruikt heeft met een zuiverheid ruim boven het laagst toegestane gehalte. Vergelijking nu van de kwispedoors met gemerkte stukken uit eerder genoemde verzamelingen brengt ons niet veel verder dan de conclusie dat we te doen hebben met een paar bijzondere voorwerpen. De vaststelling dat de merken niet van Batavia of de Kaap afkomstig zijn blijft ook nu onbetwist, maar tegelijkertijd moeten we ons afvragen of er misschien in een andere belangrijke v.o.c.-vestiging, namelijk Sri Lanka waar in de 18de eeuw veel Nederlanders van Europese of van Europees-Aziatische afkomst woonden, eveneens ooit een keurmeester voor goud- en zilverwerk is aangesteld.

Hoewel in de weinige literatuur over v.o.c.-zilver nimmer over een keurmeester van Colombo is gerept, blijkt uit gedrukte bronnen op een geheel ander terrein dat er wel degelijk in Colombo een dergelijke functionaris was aangesteld^{2, 3}. Volgens deze publikaties, die onder andere munten van Sri Lanka beschrijven, werden in Batavia, Colombo en Negapatnam muntmeesters

Afb. 1. Zilveren kwispedoor C.N.O. 13. Hoogte 12 cm, diameter 16,5 cm.

Afb. 2 (onder). Merken op kwispedoor C.N.O. 13.

aangesteld om toezicht te houden op de Munt. Van belang voor ons onderwerp is, dat op een gegeven moment geen muntmeester in Colombo werkzaam was om de kwaliteit van de zilveren ropij (rupee) te garanderen die toen, in 1787, aangemaakt zou worden (afb. 3a, 3b). Om dit probleem op te vangen werd door de Raad van Colombo besloten deze munten, waarvan er 20.000 geslagen werden, door de keurmeester voor goud- en zilverwerk van Colombo, een zekere Christiaan Pieters, te laten keuren. De keur, die op de rand werd aangebracht, moest waarschijnlijk wel voor dit doel in afmeting worden aangepast (afb.

Afb. 3a. Zilveren ropij. Voorzijde. Vertaling van het Arabisch schrift: Munt (van de) Hollandse Compagnie, Colombo. Collectie Penningkabinet, Leiden.

Afb. 3b. Zilveren ropij. Keerzijde. Vertaling van het Arabisch schrift: Geld (van het) eiland Ceylon, 1787. Collectie Penningkabinet, Leiden.

Afb. 4 (onder). Rand van de zilveren ropij (vergroet).

4). Het moeilijk leesbare merk bestaat uit een mangaboom met een duif erboven en ter weerszijden van de boom twee letters K.

Door deze munt is in ieder geval bewezen dat er inderdaad een keurmeester, namelijk Pieters, in Colombo benoemd was.

Het merk op de zilveren kwispedoor wijkt af van die op de munt door afwezigheid van de letters K, terwijl in plaats daarvan iets is aangebracht dat lijkt op een kruis boven een klaverblad (afb. 2). Overigens is het merk ook veel groter. Een soortgelijk merk, maar een waarin we nu duidelijk een sleutel met haaks

Afb. 5. Zilveren schotel aanwezig in de Wolvendaalkerk te Colombo. Aan de voorzijde zijn de initialen van Rijklof van Goens en Esther de Solemne ingegraveerd. Diameter 52 cm. Ca. 1668, Colombo.
Foto: Rijksmuseum Het Catharijneconvent, Utrecht.

er doorheen een pijl herkennen, treffen we aan op een grote zilveren schotel in de Wolvendaalkerk te Colombo (afb. 5 en 6)⁴. De mangaboom met een vogel erboven is niet erg overtuigend en heeft meer weg van een hand die naar iets grijpt. Op deze schotel, die zich al meer dan drie eeuwen in Colombo bevindt, is op de achterkant een tekst ingegraveerd, die de doop op 17 juni 1668 van Esther Ceylonia van Goens, dochter van Rijklof van Goens en Esther de Solemne (overleden 22 juni 1668) memoreert. Indien we aannemen dat het bord ouder is dan de datum van de inscriptie aangeeft, dan betekent dit dat er in Colombo mogelijk al voor juni 1668 gekeurd werd. Helaas zijn in die periode geen kopieën van alle resoluties naar Nederland gestuurd, zodat de benoeming van een eventuele keurmeester niet gemakkelijk is te verifiëren. In latere resoluties kon evenmin een benoeming van een keurmeester worden gevonden. Hoewel de schotel in principe in Colombo geïmporteerd kan zijn, is de combinatie van een onbekend merk op een schotel in Colombo én op een Oosters voorwerp als een kwispedor op zich al een sterke aanwijzing

Afb. 6. Merken op de doopschotel van Rijklof van Goens en Esther de Solemne.

dat het merk op Sri Lanka is aangebracht. Bovendien is in het merk het wapen van Colombo toch nog beter te onderscheiden dan in het merk van de munt. Gelukkig is onlangs een publikatie verschenen waarin een aantal plakkaaten uit deze periode is opgenomen⁵. Uit dit *Ceylonees Plakkaatboek* blijkt dat, eigenlijk wel onverwacht, al eerder dan in Batavia, namelijk op 22 september 1666, in Colombo een keurmeester was aangesteld. Tot keurmeester over alle inlandse (!) goud- en zilversmeden werd de goud- en zilversmid Manuel St. Pay (ook wel geschreven als St. Payo of St. Paya) benoemd. Hij moest er op toezien dat geen goud onder de 21 karaat en geen zilver onder de 19½ karaat werd verkocht. De merken die op dit zilver en goud moesten worden aangebracht werden helaas niet vermeld⁶. Iedereen, dus elke Sri Lankaan van Singhalese, Tamil of Moorse afkomst moest zich aan de besluiten houden. Aangezien er geen Nederlandse zilversmeden genoemd werden, lijkt het waarschijnlijk dat er toen in Sri Lanka nog geen Nederlanders in dit vak werkzaam waren, vooral omdat de keurmeester tot de niet onbelangrijke groep der Toepassen

behoorde. Deze mensen waren Indiërs of Sri Lankanen die behalve hun eigen taal ook Portugees spraken. Zij waren christenen (eerst katholiek) en hadden Portugese namen. Een 17de-eeuwse verklaring (onjuist maar veelbetekenend) voor hun benaming is dat zij alles toepasten wat zij bij de Europeanen zagen. Zij waren, anders dan de Mardijkers van Batavia, geen nakomelingen van Portugese slaven. Behalve de beperking van landsaard was er ook een geografische beperking, want het plakkaat gold alleen voor Colombo en het aangrenzend kustgebied, waarin o.a. Negombo en Kalutara gelegen waren. Zilversmeden uit Jaffna waren daarom niet verplicht hun werk te laten keuren. Bijna een eeuw later waren in ieder geval de bepalingen vergeten en zelfs volgens de actieve gouverneur Jan Schreuder ook niet te vinden. Door hem werden vele maatregelen op bestuurlijk gebied genomen en daarbij was het aanstellen van een keurmeester voor goud en zilver. Het was hem trouwens wel bekend dat er al meer dan tien jaar voor dit nieuwe besluit een keurmeester werkzaam was. Deze zou echter geen schriftelijke aanwijzingen hebben nagelaten.

Op 29 oktober 1760 werden de nieuwe bepalingen voor het keuren van goud en zilver uitgevaardigd⁷. Hieronder volgen de inleiding en vijf artikelen uit dit reglement, die van belang zijn voor een beter inzicht in het werk van de keurmeester.

Ordonnantie en Reglement voor den keurmeester van Goud en Zilversmeden der Stad Colombo

Alzo den burger adjudant Johannes Jongbloet, niet alleen op den 29 September des Jaars 1750 tot keurmeester van Goud en Zilver en zulk in stede van den overledenen Joost Hendrik Betger aangesteld, maar ook bij Extract Resolutie, genomen in rade van Ceilon op de 23^e Januarij 1751 geordonneert is, omme Zowel alle aangemaakte goud en zilverwerken als die per vendutie verkogt werden te keuren, mits daar van na den inhoud van het Reglement zijn beloning trekkende etc, zonder dat gemelte Jongbloet egter ooit zodanigen Reglement gekregen heeft of dat op het stuk van de keuren,

immers voor zo veel men heeft kunnen nagaan, alhier bevorens een Reglement gemaakt zij, zo is 't, dat wij zulk overwogen en aan d'een zeyde geconsidereert hebbende de veele en grove falsiteiten die er in 't maken van goud en zilverwerken van minder toets en alloij of inwendige deugd en waardij als behoort, ten einde daarinne voor het vervolg zo veel immers doenlijk te voorzien in onsen Raade op de 29:October: a:c:goedgevonden hebben zo tot narigt van den voorsz:keurmeester als de gezamentlijke goud en zilversmeden, 't Zij Europeesen of Inlanders van wat natie deselve ook zoude mogen weesen die zig met dat ambagt erneeren, 't ordonneeren en statuieren, gelijk wij ter narigt en observantie van een iegelijk van hun ordonneeren en statueeren bij desen.

Art^l 1

Dat den keurmeester zal gehouden weesen alle het goud en zilver groot of klein het welk de goud en zilversmeden dan ook tot hem zullen moeten brengen op de gestelde twee daagen in elke week namentlijk maandag en donderdag, te toetsen en probeeren van wat waarde het zij, en goed en wel bevonden werdende te keuren en te bestempelen met de hem ten dien einde ter hand gestelde werken ten getalle van twee stux als een voor de grote en een voor de kleene keur, zijnde bejide getekend met het wapen deser stad, 't welk bestaat in een mangus boom zonder vrugt waarop een duif zit, nogtans met dit onderscheid, dat op de stempel of het merk van de groot keur aan de regter zij van de stam van de mangus boom een G: en aan de linker dito een K: mitsgaders op die van de kleene keur aan weerskanten van ged^e stam een K gesteld is.

2

Onder de Grote Keur zal begrepen worden al het goud dat 20 Caraat en het Zilver dat 11 penningen en daar boven fijn is, mitsgaders onder de kleene keur, het goud van 17 tot 20 Caraat en het Zilver van 9½ tot 11 penningen fijn. Echter zal den keurmeester geen werk vermogen te probeeren en veel minder keuren, dan daar het merk van de meester die het gemaakt heeft alvorens opgesteld is,

invoegen ook elk meester het zij Europees of Inlander, na desen bevolen werd te doen.

5
Door onteken- of onmerkbaar werk moet verstaan werden ketting werk, draat en andere knopen, nestels of veters en wat diergelijke soorten van gemaakte goud of zilverwerken maar zijn.

15
Al het goud en zilverwerk dat een ieder op of ten dage van de publicatie deses ongekeurd of ongemerkt in zijn huijs heeft, zal, hij binnen den tijd van drie maanden ter keuring hebben te bezorgen bij den keurmeester, den welken het geen de gestelde proef houd, keuren, mitsg^s het overige met een apart merk te keuren en zodanig aan de eijgenaars wederom restitueeren zal, ten einde zig van het laatstgen door verkoop of versmelting binnen den tijd van een Jaar t'ontdoen [...].

18
En ten einde de gezamentlijke Goud en Zilversmeeden is hunne neering zo veel mogelijk te gemoed gekomen en begunstigd werden, zal niemand te deser steele en den resorte van dien, het zij van dit handwerk is of niet, voortaan eenige goud en zilver werken elders gemaakt, buijten ons Nederland, Batavia en de verdere plaatsen onder de gehoorsaamheid van d'E comp:ressortteerende, mogen verkopen voor en al eer men bevonden heeft dat het Zelve de proeve hiervoren genoemd, uijtstaan en ophaalen kan, mitsgaders dat den keurmeester het met zijn merk zodanig bevestigd heeft, op verbeurte van thien rd^s: voor ieder stuk werk dat van die nature zal bevonden werden.

Uit de inleiding blijkt dat Johannes Jongbloet, die na het overlijden van Joost Hendrik Betger is aangesteld, geen reglement heeft gekregen. Vreemd is dit wel want J. H. Betger was al voor hem keurmeester en zal dus wel een bepaalde opdracht hebben meegekregen bij zijn benoeming. Verder lijkt het, dat het keuren van werken van niet-Nederlandse zilversmeden in de loop der tijd stilzwijgend is uitgebreid tot goud en zilver door

Nederlanders gemaakt. Een interessant verschil tussen de reglementen van Colombo en Batavia is dat ongekeurd zilver op veilingen en in particulier bezit eveneens van een keurmeestersmerk moest worden voorzien, waardoor het theoretisch mogelijk is gouden of zilveren voorwerpen met de keur van Colombo, maar zonder makersmerk aan te treffen. De bepaling dat thuis aanwezig zilverwerk gekeurd moest worden, werd een half jaar later geschrapt vanwege de protesten die er geuit werden over de aan deze keuring verbonden kosten⁸.

Het merk dat in artikel I wordt beschreven verschilt van dat op de schotel en kwispedoors doordat ter weerszijden van de boom twee K's of een G met een K voorkomen, overeenkomstig het merk op de munt. Deze aanduiding is anders dan in Batavia was voorgeschreven, want daar moesten beide kwaliteiten met een apart, niet met name genoemd teken worden onderscheiden, hetgeen evenwel tot 1762 nooit is gebeurd. In dat jaar werd in een resolutie wel verklaard dat er (in navolging van Colombo?) een G of een K apart moest worden aangebracht⁹, maar ook dit gebod werd als zovele verordeningen zelden nageleefd¹⁰. Zelfs Hendrik Rennenbaum, zelf keurmeester van 1775 tot 1780, paste dit merk niet toe. In Colombo kon men er niet onderuit, want de G, K of de K, K waren in het stadsmerk opgenomen.

Het merk van Colombo op de beide kwispedoors van de Stichting omvat behalve de mangaboom met een duif erboven nog een teken waarvan de betekenis nog niet duidelijk is. Een gehalte-aanduiding behoort tot de mogelijkheden.

Het andere merk, IB met een H erboven, is vermoedelijk het meesterteken van de zilversmid die het werk gemaakt heeft. De initialen van deze man zullen HIB of IHB zijn, waardoor we vanzelf op de gedachte komen of Joost Hendrik Betger misschien de maker is geweest. Natuurlijk is het niet uitgesloten dat het werk door een Singhalese zilversmid in zijn werkplaats is gemaakt. Stilistisch beschouwd wijken de bloemen af van de bloemmotieven die voorkomen op het Bataviase of Zuid-Indiase zilver. Ze komen

meer overeen met de iets beweeglijker en minder scherpe bloemmotieven op voorwerpen die als typisch Singhalees bestempeld worden.

Door het ontbreken van een fiche-collectie, zoals die destijds te Batavia door P. C. Bloys van Treslong Prins is samengesteld en later door anderen nog is aangevuld¹¹, kon verder onderzoek naar zilversmeden van Colombo met de initialen HIB of IHB voorlopig nog niet plaatsvinden en moet de veronderstelling dat Joost Hendrik Betger de maker is van de kwispedoors van de Stichting C.N.O. onbevestigd blijven. Omdat hij in 1750 is overleden kunnen de kwispedoors in het 2de kwart van de 18de eeuw zijn ontstaan. Hoelang de keurmeester Johannes Jongbloet zijn ambt heeft vervuld is niet zeker. Wel weten we dat een zekere Johannes Everhardus Jongbloet op 6 april 1784 opgevolgd werd door Johan Christiaan Pieters¹². Indien Johannes en Johannes Everhardus één en dezelfde persoon zijn dan is deze man wel zeer lang in functie gebleven. De Christiaan Pieters van 1787 zal ongetwijfeld de keurmeester zijn die in 1784 is benoemd.

Noten

¹ W. G. F. C. Rissink, 'Een wijdverspreid gebruiksvoorwerp', *Verslagen en Aanwinsten van de stichting Cultuurgeschiedenis van de Nederlanders Overzee 1968-1969*, Amsterdam 1970, pp. 38-39.

² H. W. Codrington, *Ceylon coins and currency* (Memoirs of the Colombo Museum), Colombo 1924 (reprint 1975), p. 125.

³ C. Scholten, *De Munten van de Nederlandsche Gebiedsdeelen Overzee 1601-1948*, Amsterdam 1951, p. 149.

⁴ Met dank aan de heer J. H. J. Leeuwrik. In zijn uitgebreide documentatie over v.o.c.-zilver trof ik deze foto's aan, die vervaardigd zijn door het Utrechts Catharijneconvent.

⁵ L. Hovy, C. Streefkerk, E. J. H. Schrage, 'Zoo is 't dat wij daarin nader willende voorzien'. *Prolegomena voor een Ceylonees Plakkaatboek*, Amsterdam (vu Uitgeverij) 1985.

Deze studie is bedoeld als een aanzet voor een groter werk waarin alle plakkatens uit Sri Lanka zullen worden opgenomen. Een dergelijk werk, in de trant van het 17 delen tellende werk van Van der Chijs genaamd *Nederlandsch-Indisch*

Plakkaatboek 1602-1811, zou inderdaad van grote waarde zijn.

⁶ Verschillende mogelijkheden om een beschrijving op te sporen zijn mislukt. Mijn dank gaat uit naar mevrouw M. P. Wolff en de heer L. Hovy die mij kopieën van originele stukken, aanwezig in de Sri Lanka National Archives verschaften. De heer K. D. Paranavitana stuurde op aanvraag een aantal microfilms van resoluties, waarvoor ik hier eveneens mijn dank betuig. In deze stukken wordt slechts gesproken over het 'ordinant'- of 'ordinaris'-teken.

⁷ ARA (Algemeen Rijksarchief te Den Haag)-voc 2984, f 1209/987, zie ook voc 2756, f 724 en f 879.

⁸ ARA-VOC 3016, f 282.

⁹ J. A. van der Chijs, *Nederlandsch-Indisch Plakkaatboek 1602-1811*, Batavia 1890, VII (1755-1764), p. 581.

¹⁰ Slechts de hieronder genoemde zilveren voorwerpen dragen mogelijk een dergelijk gehalte-keur. Ongetwijfeld zullen er nog meer exemplaren bekend worden, maar ze maken dan toch slechts een klein deel uit van het totaal uit deze periode. *Catalogus Zilver uit de tijd van de VOC*, Haags Gemeentemuseum 1966-1967, nr. 53 en 55; zie ook nr. 40 in *Indische Navorscher*, I (1935), p. 92.

¹¹ Kopieën van deze fiche-collectie zijn te raadplegen in het Centraal Bureau voor Genealogie te Den Haag.

¹² Persoonlijke mededeling van de heer L. Hovy.